

UNIVERSITATEA „ALEXANDRU IOAN CUZA” DIN IAȘI
FACULTATEA DE FILOSOFIE ȘI ȘTIINȚE SOCIAL-POLITICE

ȘCOALA DOCTORALĂ

Domeniul: Filosofie

**Valoare și putere în opera lui
José Ortega y Gasset
Rezumatul tezei de doctorat**

Conducător de doctorat:

Prof. Univ. Dr. Nicolae RÂMBU

Doctorand:

Maria-Laura LUIZ (LIVANU)

2024

CUPRINS

INTRODUCERE.....	3
CAPITOLUL I. CRIZA AXIOLOGICĂ ȘI DEVALORIZAREA VIETII UMANE.....	6
I.1. José Ortega y Gasset și circumstanța sa istorică.....	9
I.2. Proiectul de pedagogie socială și culturală. « <i>Spania este problema, Europa este soluția!</i> ».....	13
I.3. Conflictul dintre José Ortega y Gasset și Miguel de Unamuno.....	19
I.4. Cultura spaniolă analizată prin prisma unei crize valorice.....	22
I.5. Conceptul de <i>valoare</i> în opera lui José Ortega y Gasset.....	25
I.6. <i>Ce este realitatea?</i>	29
I.7. Teoria <i>circumstanței</i> . « <i>Eu, sunt eu și circumstanța mea, și dacă n-o salvez pe ea, nu mă salvez pe mine!</i> ».....	32
I.8. Teoria <i>perspectivei</i> sau teoria <i>cunoașterii</i>	36
I.9. <i>Rațiovitalismul - rațiunea vitală și rațiunea istorică...</i>	40
I.10. <i>Rațiunea vitală</i> sau cunoașterea realității prin intermediul filosofiei pentru dobândirea conștiinței de sine...	42
I.11. <i>Rațiunea istorică</i> sau cunoașterea realității prin	

intermediul istoriei pentru (re)dobândirea conștiinței colective.....	48
I.12. Sinteza capitolului I.....	56
CAPITOLUL II. CRIZA ISTORICĂ ȘI ANALIZA CONCEPTULUI DE <i>MASĂ</i> DIN PERSPECTIVA SECOLULUI AL XX-LEA.....	
II.1. Fenomenul de masificare.....	63
II.2. Conceptul de <i>masă</i> – o analiză sintetică a abordărilor anterioare.....	65
II.2.1. Conceptul de <i>masă</i> abordat din perspectivă psihologică în <i>Psihologia mulțimilor</i> de Gustave Le Bon....	67
II.2.2. Conceptul de <i>masă</i> abordat din perspectivă psihanalică în <i>Psihologia colectivă și analiza eului</i> de Sigmund Freud.....	71
II.2.3. Conceptul de <i>masă</i> abordat din perspectivă antropologică în <i>Masele și Puterea</i> de Elias Canetti.....	74
II.2.4. Conceptul de <i>masă</i> abordat din perspectivă filosofică în <i>Revolta maseilor</i> de José Ortega y Gasset.....	82
II.3. Valoarea ca element fundamental în alcătuirea binomului <i>om nobil-om-masă</i>	87
II.4. Analiza conceptului de om-masă.....	91
II.4.1. <i>Omul-masă</i> ivit din mijlocul vulgului.....	98
II.4.2. Savantul-ignorant.....	100
II.4.3. <i>Omul-masă</i> politicianul.....	102

II.5. Decadența Europei - o realitate care reflectă o criză istorică.....	105
II.6. Naționalismul – germenul totalitarismului.....	113
II.7. Amenințarea istorică a totalitarismului.....	118
II.8. Sinteza capitolului II.....	123
CAPITOLUL III. CRIZA CULTURALĂ ABORDATĂ PRIN PRISMA MENTALULUI COLECTIV.....	
III.1. Modernitatea sau desacralizarea lumii.....	129
III.2. Funcționarea mentalului colectiv prin prisma credințelor și a arhetipurilor.....	143
III.2.1. Mentalul colectiv abordat prin prisma credințelor.....	144
III.2.1.1. Tema credințelor în <i>Cercetare asupra intelectului omenesc</i> de David Hume.....	145
III.2.1.2 <i>Opiniile și credințele</i> în viziunea lui Gustave Le Bon.....	148
III.2.1.3. <i>Idei și credințe</i> în sistemul filosofic al lui José Ortega y Gasset.....	155
III.2.2. Funcționarea mentalului colectiv prin prisma conceptului de <i>inconștient colectiv</i> de C. G. Jung.....	163
III.3. Mentalul colectiv abordat prin prisma conceptului de <i>Weltanschauung</i>	166
III.3.1. (Re)construirea amintirilor în <i>memoria colectivă</i> de Maurice Halbwachs.....	167

III.3.2. Identitatea cultural-istorică a unei națiuni sau <i>memoria culturală</i> din perspectiva lui Jan Assmann.....	176
III.3.3. Criza culturală a unei întregi civilizații analizată prin prisma <i>sensibilității vitale</i>	184
III.3.4. <i>Maladiile culturale</i> sau lipsa de responsabilitate a omului modern	187
III.3.5. <i>Maladiile axiologice</i> sau jocul cu mintea umană....	190
III.4. Sinteza capitolului III.....	196
CONCLUZII.....	203
BIBLIOGRAFIE.....	207

REZUMAT

Prezentul demers reprezintă o analiză interdisciplinară a gândirii filosofului spaniol José Ortega y Gasset, într-un context al decadenței, resimțit la nivel european, prin care realizează un diagnostic al civilizației europene, lăsând generațiilor viitoare un portret psihologic al europeanului mediu de început de veac. Problema principală tratată în interiorul acestei lucrări este cea legată de condiția umană în viziunea orteghiană, prin intermediul originalul său concept de *om-masă*, văzut ca un simbol al omului modern strivit de mediocritate prin lipsa dorinței de a se individualiza.

Lucrarea include o investigație istorică și filosofică, din perspectivă orteghiană, pentru a explica cauzele rătăcirii spiritului uman și pentru a evidenția motivele care au dus la instalarea unei crize istorice analizate prin intermediul sentimentului de decadență resimțit în spiritul întregului continent. Această direcție a cercetării noastre s-a concretizat într-o analiză sintetică a fenomenului de absorție a

individului în masă și studierea mecanismelor de formare și funcționare ale mentalului colectiv transformate într-un bagaj de valori și credințe, care sintetizează o anumită viziune asupra lumii aplicată oricărei circumstanțe.

Lucrarea abordează diferite probleme, precum fenomenele social-istorice și culturale caracteristice secolului al XX-lea, fenomenul maselor privit din multiple perspective, mecanismul de formare și funcționare al mentalului colectiv sau rolul culturii în formarea și păstrarea ethosului unei națiuni, pentru a evidenția cum credințele pot genera și impune o scară valorică fiecărei epoci.

Plecând de la ipoteza propusă, aceea de a demonstra că valorile unei societăți pleacă din credințele pe care aceasta le deține, concretizate într-o anumită viziune asupra lumii, s-a demonstrat teza că acțiunile și atitudinea ființei umane sunt induse și modelate în funcție de scara valorică a fiecărei circumstanțe istorice. În egală măsură, s-a demonstrat că valorile și credințele creează o simbioză și au puterea de a crea realități considerate, de cei care le stăpânesc, ca fiind adevărate, căpătând un adevărat caracter utopic prin care ființa umană își manifestă năzuința spre ideal.

Aria tematică a prezentului demers, precum și sursele bibliografice folosite, au stabilit structurarea lucrării în trei capitole. Partea de început, aferentă primului capitol, are ca

scop prezentarea sistemului filosofic orteghian, precum și analiza unei crize axiologice resimțite la nivelul națiunii sale, analiză extinsă, treptat, asupra întregului continent. Analiza conceptuală a diferitelor elemente originale ce compun gândirea filosofului spaniol a fost întreprinsă cu scopul de a familiariza publicul român cu sistemul său filosofic. În acest capitol vor fi abordate lucrările reprezentative ale autorului studiat, pentru a evidenția evoluția gândirii sale și va cuprinde o scurtă trecere în revistă a parcursului său vital inserat în circumstanța sa istorică națională și internațională.

În analiza întreprinsă asupra unei întregi civilizații, filosoful spaniol identifică, în primă fază, o criză a valorilor care a dus la o criză istorică resimțită și în plan cultural, iar lipsa de responsabilitate față de sine și față de valorile umane fundamentale ale omului modern, îl obligă pe José Ortega y Gasset să facă o reevaluare a realităților prime și a adevărilor fundamentale ale vieții umane. Pentru el, viața umană are valoare prin ea însăși, de aceea întreaga sa gândire va fi îndreptată spre recăpătarea sensului de mers al omului «modern», într-o perioadă a umanității în care progresul tehnologic și științific pretindea că poate oferi ființei umane o perspectivă vitală solidă.

Conceptul de *valoare* acordată vieții umane va domina întreaga sa gândire filosofică, dovedind un altruism

intelectual, prin evidențierea valorii supreme decantată în demnitate, tradusă prin capacitatea de a folosi rațiunea și conștiința pentru înțelegerea sinelui, a circumstanței și a realității istorice. Pentru aflarea adevărului și promovarea rațiunii, Ortega recomandă întoarcerea la filosofie, singura preocupare capabilă să ofere spiritului uman autonomia, într-un context istoric în care eliberarea de povara responsabilității asumării unui proiect vital se producea prin diluarea individualității în omogenitatea colectivă. Ortega a înțeles că era martorul unei ere a ștergerii individualității, iar filosofia sa a rămas o meditație asupra condiției umane, o încercarea de pătrundere a misterului care învăluie viața umană în contextul modernității.

Nevoia de cunoaștere este cea care rămâne ca un fir conductor pe tot parcursul scrierilor sale filosofice, pentru că Ortega y Gasset își propune să depășească viziunea dialectică tradițională a realității preluată de la marile curente filosofice afirmând că *realitatea radicală* - concept pe care îl propune ca punct de plecare pentru înțelegerea condiției umane - nu este nici conștiința, nici totalitatea lucrurilor înconjurătoare, ci însăși viața omului compusă din circumstanța și perspectiva fiecăruia, ca o sumă a elementelor conștiente și inconștiente, fizice și psihice, obiective și subiective care o compun. Plecând de la această primă revelație, el dezvoltă o

serie de teorii legate de realitate și cunoașterea acesteia, descoperind astfel doctrina circumstanței pe care o sintetizează în formula: „*eu sunt eu și circumstanța mea, și dacă nu o salvez pe ea, nu mă salvez pe mine!*”, sintagmă care va traduce dubla sa preocupare, atât existențială cât și civică, a căutării sensului vieții umane, căutare care i-a animat întreaga gândire filosofico-socială.

Conceptul de circumstanță, dincolo de valențele spațio-temporale prezente, înglobează, în egală măsură, trecutul acumulat și sintetizat în mentalul colectiv care ne oferă repere de orientare pe parcursul nostru vital. Aici vorbim atât de istorie și cultură, cât și despre mentalitățile pe care fiecare generație le are, care sunt alcătuite din *idei și credințe* sau *uzuri sociale*.

Perspectiva, pentru Ortega y Gasset, nu capătă doar o dimensiune asupra cunoașterii realității fizice, ci acoperă, în egală măsură, și aspectele cele mai abstracte ale cunoașterii, cum ar fi valorile, ideile, credințele care capătă un caracter de adevăr absolut. De aceea, perspectiva orteghiană dobândește, în egală măsură, valoare epistemologică și ontologică, atât în plan individual cât și colectiv. Cele două concepte originale orteghiene asupra realității (*teoria circumstanței*, respectiv *teoria cunoașterii*, numită și a *perspectivismului*) însumează o nouă percepție despre cunoaștere și libertatea interioară,

despre dorința afirmării individualității ființei umane prin care va încerca să-și ajute semenii să înțeleagă, să deslușească dincolo de aparențe, concretizată într-un sistem filosofic original, numit rațiovitalism.

Cel de-al doilea capitol al prezentului demers va avea ca obiectiv examinarea conceptului de *masă* din patru perspective, respectiv psihologică, psihanalitică, antropologică și filosofică, coroborat cu o scurtă analiză a două forme de guvernare, cea a statului hobbesian și cea a statului totalitar abordat de Hannah Arendt, pentru a evidenția cauzele apariției crizei istorice surprinse de filosoful spaniol.

Realitățile istorice au arătat că omul se poate îndepărta de statutul său de ființă superioară, prin abandonarea conștiinței, pe care și-a construit-o cu greu, pentru că această perioadă devine momentul de cotitură al întregii umanități, un moment al barbariei sub toate aspectele vieții umane, transformându-se într-un secol al alienării, al masificării și al manipulării. De aceea, firul conductor al lucrării sale capitale nu se îndepărtează de conceptele filosofice orteghiene care capătă în această lucrare profunzimea unor realități radicale prin care filosoful spaniol analizează din multiple perspective o societate aflată la o răscruce istorică. Așadar, lucrarea are un pronunțat conținut filosofic prin reafirmarea conceptelor sale originale abordate

prin prisma realităților istorice, dar și a exponentului timpului său: omul-masă.

Privită prin prisma rațiunii vitale, *Revolta maselor*, se concretizează într-o analiză originală, întreprinsă la nivel colectiv, a situației politice și sociale a timpului său prin care autorul critică societatea pentru neactivarea rațiunii și relativismul moral care duc la pierderea conștiinței individuale și colective. Însă, adevăratul obiect al cercetării orteghiene este omul-masă, devenit exponentul secolului al XX-lea, căruia îi realizează un profil psihologic și antropologic foarte precis prin emiterea unei teorii asupra decăderii spiritului uman prin pierderea conștiinței, pierdere care a dus la apariția celei mai mari plăgi a umanității: totalitarismul.

Privită din perspectiva rațiunii istorice, în conformitatea cu teoria sa originală referitoare la ciclicitatea crizelor istorice, *Revolta maselor* arată că secolul al XX-lea este rezultatul firesc al înălțimii timpurilor atinse de generațiile anterioare, al căror efort a dus la un nivel istoric ridicat și al cărui beneficiar este omul-masă. Însă, discrepanța imensă între ceea ce a primit omul-masă și ceea ce poate oferi a dus la crearea unei crize axiologice care, la rândul său, a generat o criză istorică.

Cea mai mare contribuție a lui Ortega, prin lucrarea sa, *Revolta maselor*, este aceea de a fi descris și numit un tip nou de om drept produsul unei incredibile accelerări a progresului material și a difuzării intereselor politice îmbrăcate în ideologii cu caracter religios. Așadar, nu aglomerațiile propriu-zise sunt motivul meditațiilor orteghiene, ci imensele trepidații induse în plan istoric prin această *revoltă a masei*, tradusă prin nesupunerea față de valorile umane, față de excelență și față de autenticitate.

De asemenea, în acest capitol va fi analizat conceptul de *om-masă*, inițiat de José Ortega y Gasset, în strânsă legătură cu analiza lucrării sale capitale *Revolta maselor*. În egală măsură, cercetarea noastră va conține o analiză realizată prin intermediul binomului om nobil-om snob pentru a sintetiza conceptele de valoare și putere din gândirea filosofului spaniol. Demersul va continua printr-o analiză a sentimentului de decadență surprins din perspectivă orteghiană, suprapus peste fenomenul de masificare, păstrând mereu în subsidiar frecvente referiri la modalitatea de funcționare a mentalului colectiv.

Ultima parte a prezentului demers va conține analiza mentalului colectiv privit prin prisma crizei culturale instalate în spiritul întregului continent, la începutul secolului trecut. În opinia noastră, mentalul colectiv este alcătuit din idei,

credințe și valori suprapuse peste structura inconștientului colectiv, descoperit de C. G. Jung, ceea ce va imprima studiului nostru două direcții de cercetare: cea dintâi va urmări formarea și funcționarea mentalului colectiv prin prisma credințelor și a arhetipurilor, iar cea de-a doua va continua cu o analiză a conceptului de *Weltanschauung*. Pentru a-și crea o viziune despre lume, ființa umană este nevoită să-și formeze și să-și păstreze anumite tipuri de amintiri, pe care le împarte cu ceilalți membri ai comunității din care face parte. Cercetarea noastră continuă cu analiza conceptului de *memorie colectivă*, inițiat de Maurice Halbwachs și a conceptului de *memorie culturală*, dezvoltat de Jan Assmann, cărora le vom adăuga conceptul de *memorie axiologică*, avansat de Nicolae Râmbu, pentru a evidenția rolul culturii în formarea *sensibilității vitale* a fiecărei generații, tradusă prin asumarea unei traiectorii ascendente sau stagnante. În încheierea acestui capitol, pentru a analiza criza culturală resimțită de spiritul epocii secolului trecut, vom aborda conceptul de *maladie culturală* descoperit de Johan Huizinga, în strânsă legătură cu analiza conceptului de *maladie axiologică*, definit de profesorul Nicolae Râmbu.

Analiza realizată de Ortega y Gasset, pe seama comportamentului ființei umane aflată în stare de masă, aduce sub lupă problemele morale ale unei întregi civilizații

printr-o abordare filosofică, precum conștiința de sine, atât individuală cât și colectivă, condiția umană în noul context social-politic, dar și probleme precum cunoașterea și libertatea concretizate în mentalul colectiv în valori și credințe. Prin originalele sale abordări filosofice, antropologice și istorice, José Ortega y Gasset își demonstrează actualitatea după aproximativ un secol de la apariția lucrărilor sale.

BIBLIOGRAFIE

Lucrări principale

ORTEGA Y GASSET, José, *Ce este filosofia? Ce este cunoașterea?*, Introducere de Manuel García Morente, Traducere din spaniolă de Sorin Mărculescu, Editura Humanitas, București, 1999.

ORTEGA Y GASSET, José, *Dezumanizarea artei și alte eseuri de estetică*, Traducere din spaniolă, prefață și note de Sorin Mărculescu, Humanitas, București, 2000.

ORTEGA Y GASSET, José, *Europa și ideea de națiune și alte eseuri despre unele probleme ale omului contemporan*, Traducere din spaniolă de Sorin Mărculescu, Editura Humanitas, București, 2002.

ORTEGA Y GASSET, José, *Idei și Credințe și alte eseuri de filosofie*, Traducerea din limba spaniolă de Doina Lincu, Editura Științifică, București, 1999.

ORTEGA Y GASSET, José, *La razón histórica*, Revista de Occidente en Alianza Editorial, Madrid, tercera edición, 1983.

ORTEGA Y GASSET, José, *Meditații despre Don Quijote și Gânduri despre roman*, Traducere, prefață și tabel cronologic de Andrei Ionescu, Editura Univers, București, 1973.

ORTEGA Y GASSET, José, *O interpretare a istoriei universale (pornind de la Toynbee)*, Traducere din limba spaniolă de Esdra Alhasid, Editura Științifică, București, 1999.

ORTEGA Y GASSET, José, *Obras completas, El Espectador*, Tomo II, (1916-1934), Sexta edición, Revista de Occidente, Madrid, 1963.

ORTEGA Y GASSET, José, *Obras completas, Artículos*, Tomo IV, (1929-1933), Sexta edición, Revista de Occidente, Madrid, 1966.

ORTEGA Y GASSET, José, *Obras completas, En torno a Galileo. Esquema de las crisis*, Tomo V (1933-1941), Sexta Edición, Revista de Occidente, Madrid, 1964.

ORTEGA Y GASSET, José, *Obras completas, Brindis y prólogos*, Tomo VI (1941-1946), Sexta Edición, Revista de Occidente, Madrid, 1964.

ORTEGA Y GASSET, José, *Omul și mulțimea*, traducere din spaniolă și note de Sorin Mărculescu, Editura Humanitas, București, 2001.

ORTEGA Y GASSET, José, *Originea și epilogul filosofiei și alte eseuri filosofice*, Traducere din spaniolă de Sorin Mărculescu, Editura Humanitas, București, 2004.

ORTEGA Y GASSET, José, *Revolta maselor*, trad. Rom. Coman Lupu, Editura Humanitas, București, 2007.

ORTEGA Y GASSET, José, *Spania nevertebrată, Schiță de reflecții istorice*, traducere din spaniolă, note și cuvânt înainte de Sorin Mărculescu, Humanitas, București, 1997.

ORTEGA Y GASSET, José, *Tema vremii noastre*, Traducere din spaniolă și prefață de Sorin Mărculescu, Editura Humanitas, București, 1997.

ORTEGA Y GASSET, José, *Velázquez. Goya*, traducere de Dan Munteanu, prefață de Andrei Ionescu, Editura Meridiane, București, 1972.

Lucrări generale

1. ALIGHIERI, Dante, *Divina comedie. Infernul. Purgatoriul. Paradisul*, traducere de George Coșbuc, prefață, note și comentarii Alexandru Balaci, Editura Gramar, București, 2010.
2. ARENDT, Hannah, *Condiția umană*, traducere de Claudiu Vereș și Gabriel Chindea, Editura Idea Design & Print, Casa Cărții de Știință, Cluj-Napoca, 2007.
3. ARENDT, Hannah, *Originile totalitarismului*, traducere din engleză de Ion Dur și Mircea Ivănescu, Editura Humanitas, București, 2014.
4. ARISTOTEL, *Etica nicomahică*, traducere din limba elină de Traian Brăileanu, Editura Antet Revolution, București, 2012.

5. ARISTOTEL, *Politica*, ediție actualizată după lucrarea *Politica* apărută la editura Cultura Națională în anul 1924, traducere de El. Bezdechi, Editura Imprimeria de Vest, Oradea, 1996.
6. ASSMANN, Jan, *Memoria culturală (Scriere, amintire și identitate politică în marile culturi antice)*, traducere de Octavian Nicolae, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” Iași, 2013.
7. AZNAR, Hugo, Elvira Alonso, Manuel Menéndez, *Ortega y el tiempo de las masas*, Plaza y Valdés editores, España, Madrid, 2018.
8. BENDA, Julien, *Trădarea cărturarilor*, traducerea de Gabriela Creția, prefață de Andrei Pippidi, Editura Humanitas, București, 1993.
9. BERDIAEV, Nikolai, *Filosofia lui Dostoievski*, traducere din limba rusă de Radu Părpăuță, Institutul European, Iași, 1992.
10. BERDIAEV, Nicolai, *Originile și sensul comunismului rus*, traducere de Ioan Mușlea, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1999.
11. BERGSON, Henri, *Cele două surse ale moralei și religiei*, traducere și studiu introductiv de Diana Morărașu, Editura Institutul European, Iași, 1992.
12. CAMUS, Albert, *Fața și reversul; Nunta; Mitul lui Sisif; Omul revoltat; Vara*, Traducere de Irina Mavrodin, Mihaela

Simion, Modest Morariu, introducere de Irina Mavrodin, Editura RAO, București, 2006.

13. CANETTI, Elias, *Masele și puterea*, traducerea din limba germană Amelia Pavel, ediția a II-a, revizuită, Editura Nemira, București, 2009.

14. CHÂTELET, François, Évelyne Pisier, *Concepțiile politice ale secolului XX*, traducere de Mircea Boari și Cristian Preda, Editura Humanitas, București, 1994.

15. CHIȚOIU, Dan, *Repere în filosofia bizantină*, ediția a II-a, revizuită și adăugită, Editura PIM, Iași, 2012.

16. CIUPERCĂ, I., *Totalitarismul – fenomen al secolului XX*, Repere, Ediția a 3-a, Casa Editorială Demiurg, Iași, 2006.

17. CLOUSCARD, Michel, *Capitalismul seducției*, Prefață de Aymeric Monville, traducere din limba franceză de Claudiu Gaiu, Editura Alexandria Publishing House, Suceava, 2020.

18. COMTE, Auguste, *Discurs asupra spiritului pozitiv*, traducere, preambul și note de dr. Leonard Gavrilu, Editura Științifică, București, 1999.

19. COPLESTON, Frederick, *Istoria filosofiei. Filosofia Britanică. De la Hobbes la Hume*, vol. V, traducere de Dan-Robert Bișa și Irina Tofan, Editura ALL, București, 2013.

20. DELEUZE, Gilles, *Nietzsche*, traducere, note și postfață de Bogdan Ghiu, ediția a II-a, Editura ALL EDUCATIONAL, București, 2002.

21. DE TOCQUEVILLE, Alexis, *Despre democrație în America*, Volumul I, traducere din franceză de Magdalena Boiangiu și Beatrice Staicu, Editura Humanitas, București, 2005.
22. DE UNAMUNO, Miguel, *Agonia creștinismului*, traducere de Pr. Prof. Ion Buga, Editura Symbol și Internațional Scorpion Printing House, București, 1995.
23. DE UNAMUNO, Miguel, *Despre sentimentul tragic al vieții la oameni și la popoare*, traducere și note de Constantin Moise, Postfață de Dana Diaconu, Editura Institutul European, Iași, 1995.
24. DEWEY, John, *Cum gândesc oamenii. Înțelegerea minții și creșterea eficienței în procesul de învățare*, traducere din limba engleză de Ovidiu Morar, Editura Herald, București, 2022.
25. DILTHEY, Wilhelm, *Construcția lumii istorice în științele spiritului*, traducerea de Virgil Drăghici, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1999.
26. DOSTOIEVSKI, F. M., *Frații Karamazov*, vol. I, traducere din limba rusă Ovidiu Constantinescu și Isabella Dumbravă, Editura RAO International Publishing Company S. A., București, 1997.
27. DOSTOIEVSKI, F. M., *Frații Karamazov*, vol. II, traducere din limba rusă Ovidiu Constantinescu și Isabella

Dumbravă, Editura RAO International Publishing Company S. A., București, 1997.

28. DUMITRESCU, Marius, *Profețiile lui Descartes și Mirabila Pace Westfalică*, Editura Sedcom Libris, Iași, 2020.

29. ELIADE, Mircea, *Mituri, vise și mistere*, traducere de Maria Ivănescu și Cezar Ivănescu, Editura Univers Enciclopedic, București, 2008.

30. ELIAS, Norbert, *Procesul civilizării–Cercetări sociogenetice și psihogenetice*, vol. I, *Transformări ale conduitei în starturile laice superioare ale lumii occidentale*, traducere și postfață Monica-Maria Aldea, Editura Polirom, Iași, 2002.

31. FREUD, Sigmund, *Psihologia colectivă și analiza eului*, ediție revizuită și adăugită, traducere și studiu introductiv de Lucian Pricop, Editura Cartex, București, 2021.

32. FROMM, Erich, *Frica de libertate*, traducere de Magdalena Măringuț, Editura Teora, București, 1998.

33. GARAGORRI, Paulino, *Introducción a Ortega*, El libro de bolsillo, Alianza Editorial, Madrid, 1970.

34. GREEN, Toby, *Inchiziția. O istorie a terorii în secolele al XV-lea - al XVIII-lea*, traducerea din limba engleză de Gabriel Stoian, Editura Litera, București, 2014.

35. GUÉNON, René, *Criza lumii moderne*, traducere de Anca Manolescu, Prefață de Florin Mihăescu și Anca Manolescu, Editura Humanitas, București, 2008.
36. HABERMAS, Jürgen, *Sfera publică și transformarea ei structurală. Studiul unei categorii a societății burgheze*, traducere și notă biobliografică de Janina Ianoși, Editura Univers, București, 1998.
37. HALBWACHS, Maurice, *Memoria colectivă*, traducerea Irinel Antoniu, prefață de Gérard Namer, Editura Institutul european, Iași, 2007.
38. HEGEL, G. W. F., *Prelegeri de filosofie a istoriei*, traducere de Petru Drăghici și Radu Stoichiță, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1968.
39. HEGEL, G. W. F., *Fenomenologia spiritului*, traducere de Virgil Bogdan, Editura Iri, București, 2000.
40. HEIDEGGER, Martin, *Ființă și Timp*, traducere din germane de Dorin Tilinca, note de Dorin Tilinca, Mircea Arman, consultant științific Mircea Arman, cuvânt înainte de Octavian Vuia, Editura Jurnalul Literar, București, 1994.
41. HICK, John H., *Filosofia religiei*, traducere din limba engleză de Alexandru Anghel, Editura Herald, București, 2010.
42. HOBBS, Thomas, *Leviatanul sau materia, forma și puterea unei comunități ecleziastice și civile*, traducere,

introducere și note de Alexandru Anghel, Editura Herald, București, 2020.

43. HOFSTEDE, Geert, Gert Jan Hofstede, Michael Minkov, *Culturi și organizații. Softul mental. Cooperarea interculturală și importanța ei pentru supraviețuire*, traducere din engleză de Mihaela Zografî, cuvânt înainte la ediția română de Cosmin Alexandru, Editura Humanitas, București, 2012.

44. HOLBACH, *Eseu despre prejudecăți sau despre influența opiniilor asupra moravurilor și fericirii oamenilor*, traducere din limba franceză de Gabriel Avram, prefață de Jacques Patry, postfață de Adrian Niță, Editura Herald, București, 2018.

45. HUIZINGA, Johan, *Homo ludens. Încercarea de determinare a elementului ludic în cultură*, traducere din olandeză de H. R. Radian, prefață și notă bibliografică de Gabriel Liiceanu, Editura Humanitas, București, 2018.

46. HUME, David, *Cercetare asupra intelectului omenesc*, traducere de Mircea Flonta, Adrian-Paul Iliescu, Constantin Niță, studiu introductiv de Mircea Flonta, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1987.

47. HUME, David, *Despre idei*, traducerea Ovidiu G. Grama și Mona Mamulea, Editura All, București, 2012.

48. HUSSERL, Edmund, *Criza umanității europene și filosofia*, traducere, note și comentarii de Alexandru Boboc, Editura Paideia, București, 1997.

49. HUSSERL, Edmund, *Meditații carteziane. O introducere în fenomenologie*, traducere, cuvânt înainte și note de Aurelian Crăiuțu, Editura Humanitas, București, 1994.
50. IANOȘI, Ion, *Dostoievski - Tragedia subteranei*, Editura pentru Literatură Universală, București, 1968.
51. INWOOD, Michael, *Heidegger: O scurtă introducere*, traducerre de Ana-Maria Datcu, Editura ALL, București, 2010.
52. JUNG, C. G., *În lumea arhetipurilor*, traducere din limba germană, prefață, comentarii și note de Vasile Dem. Zamfirescu, Editura „Jurnalul literar”, București, 1994.
53. JUNG, C. G., *Opere complete. Arhetipurile și inconștientul colectiv*, 9/1, traducere din germană de Daniela Ștefănescu, Vasile Dem. Zamfirescu, Editura Trei, 2014.
54. JUNG, C. G., M.-L. Von Franz, Joseph L. Henderson, Jolande Jacobi, Aniela Jaffé, *Omul și simbolurile sale*, traducere din engleză Mirela Foghianu, Editura Trei, 2017.
55. KANT, Immanuel, *Prolegomene a orice metafizică viitoare care se va putea înfățișa drept știință*, traducere de Mircea Flonta și Thomas Kleininger, studiu introductiv și note de Mircea Flonta, Editura ALL, București, 1996.
56. KOSELLECK, Reinhart, *Conceptul de istorie*, studiu introductiv de Victor Neumann, traducere din limba română de Victor Neumann și Patrick Lavrits, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2005.

57. KUNDERA, Milan, *Arta romanului*, traducere din franceză și note de Simona Cioculescu, Editura Humanitas Fiction, București, 2022.
58. LASAGA MEDINA, José, *José Ortega y Gasset (1883-1955), Vida y filosofía*, Editorial Biblioteca Nueva, S. L., Madrid, 2003, Fundación José Ortega y Gasset, Madrid, 2003.
59. LASAGA MEDINA, José, *Meditaciones para un siglo: la filosofía política de Ortega y Gasset*, Ediciones Cinca, Primera edición, 2022.
60. LE BON, Gustave, *Psihologia mulțimilor*, traducere și studiu introductiv de Lucian Pricop, Editura Cartex, București, 2019.
61. LE BON, Gustave, *Psihologia timpurilor noi*, traducere de Gabriel Avram, Editura Antet, București, 2010.
62. LE BON, Gustave, *Opiniile și credințele*, traducere, cuvânt înainte și note de dr. Leonard Gavrilu, Editura Științifică, București, 1995.
63. LE BON, Gustave, *Rolul evreilor în civilizație*, traducere de Serghei Maniu, Editura ANTET XX PRESS, Filipeștii de Târg, Prahova, [s.a.].
64. LE BRETON, David, *Evadarea din sine. O tentație contemporană*, traducere din franceză de Liana Haidar, Editura Trei, București, 2018.

65. LIPOVETSKY, Gilles, *Fericirea paradoxală. Eseu asupra societății de hiperconsum*, traducerea de Mihai Ungurean, Editura Polirom, Iași, 2007.
66. LORENZ, Konrad, *Cele opt păcate capitale ale omenirii civilizate*, traducere din germană de Vasile V. Poenaru, Ediția a II-a, Editura Humanias, București, 2001.
67. MACHIAVELLI, Niccolò, *Principele*, ediția a III-a, traducere, ediție îngrijită, studiu introductiv și cronologie de Lucian Pricop, Editura Cartex, București, 2021.
68. MAFFESOLI, Michel, *Revrăjirea lumii. O etică pentru timpurile noastre*, traducere de Elena Gabriela Stoian, prefață de Ioan Drăgan, Editura Institutul Europea, 2008.
69. MARGA, Andrei, *Filosofia lui Habermas*, Editura RAO, București, 2017.
70. MARTÍNEZ CARRASCO, Alejandro, *Náufragos hacia sí mismos. La filosofía de Ortega y Gasset*, Ediciones Universidad de Navarra, S. A., España, Pamplona, 2011.
71. MOLINUEVO, José Luis, *Para leer Ortega*, Alianza Editorial, S. A., España, Madrid, 2002.
72. MOSCOVICI, Serge, *Psihologia socială sau mașina de fabricat zei*, traducere de Oana Popârda, selecția textelor și postfață de Adrian Neculau, Editura Universității „Al. I. Cuza”, Editura Polirom, Iași, 1997.

73. NIETZSCHE, Friedrich, *Aforisme. Scrisori*, Selecție, traducere din limba germană și prefață de Amelia Pavel, Editura Humanitas, București, 1992.
74. NIETZSCHE, Friedrich, *Genealogia moralei*, ediția a III-a, traducere din limba germană de Janina Ianoși și Horia Stanca, prefață de Ion Ianoși, Editura Contemporanul, București, 2020.
75. NIETZSCHE, Friedrich, *Știința voioasă („la gaya scienza”)*, traducerea din germană de Liana Micescu, traducerea versurilor de Simion Dănilă, Ediția a II-a, Editura Humanitas, București, 2006.
76. NIETZSCHE, Friedrich, *Voința de putere*, traducere și studiu introductiv de Claudiu Baci, Editura Aion, Oradea, 1999.
77. ORWELL, George, *O mie nouă sute optzeci și patru*, traducere de Raluca Ghențulescu, studiu introductiv de Lucian Pricop, Editura Cartex 2000, 2023.
78. PATAPIEVICI, H.-R., *Omul recent. O critică a modernității din perspectiva întrebării «Ce se pierde atunci când ceva se câștigă?»*, Editura Humanitas, București, 2001.
79. PLATON, *Banchetul și alte dialoguri*, traducere de Șt. Bezdechi și C. Papacostea, Prefață de Ion Acsan, Editura Mondero, București, [s. a.].
80. PLATON, *Republica*, Traducere de Dumitru Vanghelis, Editura Antet, Prahova, [s.a.].

81. RÂMBU, Nicolae, *Comunicare interculturală*, Editura Universității “Alexandru Ioan Cuza” din Iași, Iași, 2019.
82. RÂMBU, Nicolae, *Filosofia culturii*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2020.
83. RÂMBU, Nicolae, *Tirania valorilor*, Editura Didactică și Pedagogică, București.
84. RÂMBU, Nicolae, Mitroiu, Simona, *Filosoful–medic al culturii*, Editura Universității “Alexandru Ioan Cuza” din Iași, Iași, 2011.
85. RÂMBU, Nicolae, Eugenia Zaițev, *Memorie axiologică și Weltanschauung*, Editura Universității “Alexandru Ioan Cuza”, Iași, 2017.
86. RIEDEL, Manfred, *Comprehensiune sau explicare? Despre teoria și istoria științelor hermeneutice*, traducerea din limba germană și prefață de Andrei Marga, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1989.
87. ROȘCA, D. D., *Existența tragică. Încercare de sinteză filozofică*, Fundația pentru literatură și artă „Regele Carol II”, București, 1934.
88. ROUSSEAU, Jean-Jacques, *Despre contractul social sau Principiile dreptului politic*, traducere de H. H. Stahl, Editura Cartex, București, 2021.

89. SCHOPENHAUER, Arthur, *Lumea ca voință și reprezentare*, Vol. I, traducere din germană și Glosar de Radu Gabriel Pârvu, Editura Humanitas, București, 2012.
90. SERANO, Carlos Javier Gonzáles, *José Ortega y Gasset. Gândind circumstanța*, traducere din limba italiană de Daniel D. Marin, Editura Litera, București, 2021.
91. SINGER, Peter, *Hegel*, traducere de Cătălin Avramescu, Editura Humanitas, București, 1996.
92. SPENGLER, Oswald, *Declinul Occidentului, Schiță de morfologie a istoriei*, prima parte: *Formă și realitate*, traducere Ioan Lascu, postfață Marin Beșteliu, Editura Beladi, Craiova, 1996.
93. SPINOZA, B., *Filozofia lui Spinoza* de dr. I. Brucăr, *Etica*, traducere din limba latină de Prof. S. Katz, Editura Seneca Lucius Annaeus, 2017, ediție anastatică după exemplarul cu numărul 80 tipărit în anul 1930 de Societatea Română de Filosofie, București.
94. MILL, John-Stuart, *Despre libertate*, traducere de Adrian-Paul Iliescu, Editura Humanitas, București, 1994.
95. TRANDAFOIU, Nicolae, *Substanța și cauzalitatea în interpretarea empirismului englez, (Locke, Berkeley, Hume)*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1975.

96. USCĂTESCU, George, *Idei fundamentale ale culturii spaniole*, trad. rom. Ilinca Țăranu, Editura Fundația Chemarea, Iași, 1995.
97. VALÉRY, Paul, *Criza spiritului și alte eseuri*, traducere de Maria Ivănescu, Editura Polirom, Iași, 1996.
98. VOLPI, Franco, *Nihilismul*, traducere de Teodora Pavel, cuvânt înainte de Ion Tănăsescu, Institutul European, Iași, 2014.
99. VOLTAIRE, *Tratat despre toleranță, Prilejuit de moartea lui Jean Calas*, traducere din limba franceză și prefață de Gabriel Avram, Editura Herald, București, 2024.
100. WEBER, Max, *Teorie și metodă în științele culturii*, traducere de Nicolae Râmbu și Johann Klush, Notă asupra ediției și consultant științific Elisabeta Stănciulescu, Editura Polirom, Iași, 2001.
101. WITTGENSTEIN, Ludwig, *Tractatus Logico-Philosophicus*, traducerea, cuvânt înainte și note de Alexandru Surdu, Editura Humanitas, București, 1991.

e-books

<https://play.google.com/books/reader?id=gocqEAAAQBAJ&pg=GBS.PT15>

<https://play.google.com/books/reader?id=j5pCEAAAQBAJ&pg=GBS.PP1>

<https://play.google.com/books/reader?id=tD2NAwAAQBAJ&pg=GBS.PA6>

https://read.amazon.com/?_encoding=UTF8&asin=B0BNLYFWTC&consumptionLimitReached=false&hasMultimedia=false&requiredCapabilities=EBOK_PURCHASE_ALLOWE
D&ref=sr_rn_kfw, accesat la data de 08.05.2024, ora 18.20

<https://books.google.ro/books?id=Y7aNAwAAQBAJ&pg=P>
R7&hl=ro&source=gbs_toc_r&cad=1#v=onepage&q&f=false, accesat la data de 09.05.2024, ora 17.47

Surse on-line

https://www.filosofiamaterialesyrecursos.es/Antologia_de_textos/25_Ortega_y_Gasset.pdf, accesată în 29.04.2023, ora 08.12

<https://ro.scribd.com/document/356701010/280217904-La-Philosophie-Tout-Simplement-3-pdf>, accesată în 1.05.2023, ora 10.17

<https://ro.scribd.com/doc/193106802/13-Ortega-Y-Gasset>, accesată în 3.05.2023, ora 12.17

<https://www.cervantesvirtual.com/obra/fragmentos-de-textos-sobre-el-pensamiento-europeo-de-jose-ortega-y-gasset-1146728/>, accesat în 20.10.2023

<https://archive.org/details/lediscourssurles0000gral/mode/2up>

, accesat la data de 25.04.2024, ora 15.18.

http://classiques.uqac.ca/classiques/Halbwachs_maurice/cadres_soc_memoire/cadres_soc_memoire.html, accesat la data

de 16.02.2024, ora 17.53.

https://repositori.upf.edu/bitstream/handle/10230/24886/Lorente_2014.pdf, accesat la data de 09.05.2024, ora 18.53.

http://classiques.uqac.ca/classiques/tarde_gabriel/lois_imitation/on/tarde_lois_imitation.pdf, accesat la data de 10.05.2024, ora 9.17.

<https://archive.org/details/ortegaicircunsta0000juli/page/8/mode/2up>, accesat la data de 22.05.2024, ora 14.55.

http://classiques.uqac.ca/classiques/brochard_victor/de_la_croyance/de_la_croyance.html, accesat la data de 07.06.2024, ora 12.30.

<https://www.cervantesvirtual.com/obra/la-vocacion/>, accesat la data de 12.06.2024, ora 19.30.

https://www.cervantesvirtual.com/portales/europeistas_espanoles/textos_de_jose_ortega_y_gasset/, accesat la data de 14.06.2024, ora 20.17.

Articole științifice

https://www.persee.fr/doc/rhpr_0035-2403_1951_num_31_4_5792_t1_0485_0000_3, accesat la data de 17.02.2024, ora 17.11.

https://www.persee.fr/doc/raipr_0033-9075_1998_num_128_1_3504, accesat la data de 17.02.2024, ora 20.06.

https://www.lemonde.fr/livres/article/2010/01/07/la-memoire-culturelle-ecriture-souvenir-et-imaginaire-politique-dans-les-civilisations-antiques-de-jan-assmann_1288469_3260.html, accesat la data 18.02.2024, ora 10.27.

https://www.persee.fr/doc/antiq_0770-2817_2015_num_84_1_3876, accesată la data de 18.02.2024, ora 09.27.

<https://www.cairn.info/revue-Annales-2001-3-page-563.htm>, accesată la data de 18.02.2024, ora 09.40.

<https://revistas.comillas.edu/index.php/pensamiento/article/view/16853/14852>, accesat la data de 6.05.2023, ora 10.14.

<https://www.lefigaro.fr/culture/3-raisons-de-relire-masse-et-puissance-d-elias-canetti-20200414>, accesat în 2.11.2023

<https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=759721>, accesat la data de 17.01.2024, ora 18.03.

https://redfilosofia.es/congreso/wpcontent/uploads/sites/4/2015/06/5.jlasagam@gmail.com_.pdf, accesat la data de 12.06.2024, or 20.10.

<https://culturajournal.com/wp-content/uploads/2023/08/Cultura-7-1-10.pdf>, accesat la data de 24.06.2024, ora 15.30.